

geen haalbare kaart. De ministers van buitenlandse zaken mochten er dan wat nuchterder tegenover staan en binnenskamers betogen dat zodanige erkenning met morele goedkeuring niets te maken had – in de meeste regeringskringen en bij het grootste deel van de publieke opinie werd de Sowjet-Unie zodanig als een zedeloze en, als propagandiste van de wereld-revolutie, ook voor anderen gevaarlijke staat gezien dat uitwisseling van gezanten beschouwd zou zijn als verraad aan de heiligste beginselen van het Christendom.

Toen de Sowjet-Unie in 1934 tot de Volkenbond toetrad, was Nederland met Zwitserland en Portugal het enige land dat tegenstemde. Fiolen van toorn werden uitgestort over het arme hoofd van de minister van buitenlandse zaken, jhr. mr. A. C. D. de Graeff, omdat de Nederlandse delegatie haar tegenstem niet apart gemotiveerd had, maar zich eenvoudig had aangesloten bij het betoog van de Zwitserse. Toen de minister daarenboven in de Tweede Kamer verklaarde dat die tegenstem ingegeven was door 'twijfel aan de oprechtheid van Rusland' en niet gefundeerd was op het afwijkend staatkundig bestel, evenmin op de negatieve houding van dat bestel jegens de godsdienst, richtte de voorzitter van het Nationaal verbond 'Godsdienst, Gezin, Gezag', ds. F. J. Krop uit Rotterdam, een verontwaardigd protest tot de ministerraad, eindigend met de vraag: 'Zou het waar zijn, dat het lijden van een gemarteld volk, om des geloofs wille gemarteld, mijn regering die op de christelijke grondslagen van ons volksleven wil voortbouwen, onbewogen laat?'¹

Zes-en-een-half jaar later, na hun inval in de Sowjet-Unie, zouden de Duitsers ds. Krop trachten in te schakelen bij hun propaganda. Zonder succes.

Modernisering der productie

Hoezeer ook in het Nederland van na 1918 de confessionele krachten op politiek gebied de sterkste waren – er bestonden ook andere: liberale, radicale, socialistische, communistische, anarchistische, elk van grote verscheidenheid, en wanneer wij de jaren '30 binnentreden, krijgen wij in ernst tevens met fascistische en nationaal-socialistische stromingen te maken. Hun ontwikkeling, hun onderlinge strijd ook, hing samen met de bestaande sociale tegen-

¹ Brief van F. J. Krop aan de ministerraad, 4 dec. 1934 (Ministerraad-1934, agenda-stuk 815).